

A TERMELŐERŐK ÉS A SZERVEZETI FORMA KAPCSOLATA

MATOS KÁROLY

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

Debreceni Agrártudományi Egyetem Öntözéses-Meliorációs Főiskolai Kara, Szarvas

A kutatás előzményei

A termelőszövetkezetek és állami gazdaságok technikai fejlődése — beleértve a biotechnikát is — az elmúlt másfél évtized alatt igen gyorsütemű volt. Az utóbbi néhány év alatt a fejlődés dinamikája még intenzívebbé vált, koncentrálódott és szakosodott a vállalatok termelése, és ez a folyamat mind szélesebbkörűvé válik napjainkban.

A technikai fejlődés eredményeként — elsősorban a termelés koncentrációjának és a gépesített munkafolyamatok aránya növekedésének, a termelési rendszerek fejlődésének következtében — a korábban kialakított szervezeti formák a termelőerők jelenlegi fejlettségének már nem felelnek meg, s ezért új, a termelőerőkkel összhangban álló szervezeti keretek kialakítása válik szükségessé, illetve meg kell teremteni a termelőerők és a gazdaság belső szervezetének összhangját.

A nagy gazdaságok gépesítése alapvetően befolyásolja a termelés folyamatosságát és jövedelmezőségét. A gépesítésnek sajátos és fontos feladata van a termékek minőségének javításában, a hozamnövelésben, a hatékonyság fokozásában és a gyorsan csökkenő munkaerő pótlásában.

A termelőerők színvonalának és összetételének változásával ennek kihasználása érdekében módosul a gazdaságok szervezeti felépítése, illetve az egyes szervezeti egységek jellege, egymáshoz való viszonya. A termelőerőkkel összhangban álló szervezeti formák időbeni felismerése és tudatos alkalmazása a termelési gyakorlatban nemcsak a ráfordítások hatékonyságát növeli, hanem kedvezően visszahat a termelőerők növelésére is. Érthető tehát, hogy a technikai fejlődésnek — ezen belül különösen a gépesítésnek — alapvető szerepe van, a szervezeti formákat korlátozó vagy ösztönző jellege miatt. Mind a tudományos életben, mind pedig a termelési gyakorlatban sokat foglalkoztak már a választott témakörrel hazánkban és szerte a nagyvilágban.

A témakör kezdeti tudományosan általánosított tapasztalatai még a kolhozok, szovhozok szervezésének első éveire vezethető vissza. A téma sajátossága a gyors változás, ami szinte állandó aktualitását eredményezi. Ez teljesen érthető, hiszen a termelőerők olykor robbanásszerűen fejlődő,

változó eleméről van szó, amely rövidebb időszakonként a mezőgazdaság minden területén minőségi változásokat idéz elő. Következésképpen a régebbi tudományos és termelési tapasztalatok viszonylag hamar elévülnek. Kutatásaim előzményei között ezért elsősorban a közelmúlt forrásaira támaszkodtam. E források között feldolgoztam:

- hazai és külföldi szakirodalmat,
- a szocialista országok agrárökonómiai kutató intézeteinek anyagait,
- a szocialista nagygazdaságok termelési tapasztalatait és
- az ipari vállalatok szervezetének tanúságait.

A szervezeti forma, a technikai fejlődés és a gépesítés kapcsolataival foglalkozó szakirodalom rendkívül szerteágazó, tartalmában, egzaktságában és a megközelítés módjában egyaránt heterogén. A választott témakörhöz kapcsolódó művek vagy a gazdaság szervezetének oldaláról érintik a technikai fejlődés — ezen belül elsősorban a gépesítés — hatásait, vagy fordítva, a gépesítés, gépüzemeltetés szervezéséből jutnak el a gazdaság szervezeti felépítéséhez. Összesen 281 hazai és külföldi szakirodalmi forrást dolgoztam fel.

Könnyítette munkámat, hogy a gazdaság szervezetével, másnéven az üzemi szervezettel kapcsolatos szakirodalomban több átfogó mű jelent meg magyar nyelven és hozzáférhető az a dokumentum is, amely a szocialista országok agrárökonómiai kutató intézeteinek megállapodásait tartalmazza.

Nehezítette munkámat ugyanakkor az a tény, hogy a gazdaság szervezetével kapcsolatos terminológiai és tartalmi felfogások a szerzők között közel sem egységesek. Sőt a hazai agrárökonómiai szakköreinkben — nemcsak a tudomány, hanem a gyakorlat terén is — az egyes szervezeti formák jelentőségét olykor igen eltérően ítélik meg, tartalmilag azonos szervezeti egységek elnevezését nem egyértelműen használják.

Noha agrárkörökben vitatott a kérdésnek az a vonatkozása, hogy a gazdaságok korszerű belső szervezete mennyiben vezethető le az ipari analógiából, hasznosnak találtam az idevágó ipari tapasztalatok figyelemmel kísérését annál is inkább, mivel az ipari vállalatok szervezeti felépítésének irodalma elméletileg, gyakorlatilag sokoldalú, és viszonylag egységesek a használt terminológiák és kategóriák. Vizsgálataim előzményeként nemcsak tudományos igényű dolgozatok és tanulmányok szolgáltak, hanem olyan termelési tapasztalatok is, amelyek a gazdaság szervezeti formáinak megjelenésével kapcsolatosak. A tudományág jellegénél fogva ugyanis nemcsak az elméletileg megfogalmazott jelenségek képezhetik a vizsgálódás, a további elemzés és kiindulási alapot, hanem azok a változások is, amelyek a vállalatokban, mint autonóm szervezeti egységekben a különböző tényezők, körülmények hatására végbemennek. Ezeknek a jelenségeknek a vizsgálatára és megfigyelésére külön nagy gondot fordítottam.

A vizsgálat célja és az alkalmazott módszerek

Felismerve a téma aktualitását és tanulmányozva a kutatás előzményeit, a következőkben határoztam meg a vizsgálati célokat:

— áttekinteni és rendszerezni a mezőgazdasági termelés — elsősorban a növénytermelés — gyakorlatában kialakult és kialakulóban levő szervezeti formákat, különös tekintettel a technikai fejlődésre, ezen belül is főként a gépesített növénytermelési folyamatokra;

— megvizsgálni a gépesítés szervezeti formái és a gazdaság szervezeti felépítése közötti kapcsolatokat;

— elemezni azokat az ok-okozati, illetve funkcionális összefüggéseket, amelyek az egyes szervezeti formákat alakítják;

— megkíséreltem előrevetíteni (extrapolálni) a technikai fejlődés hatását a szervezeti formára, illetve funkciókra vonatkoztatva.

A célnak megfelelően alakítottam vizsgálataim tárgyát is. Természetesen nem vállalkozhattam a problémakör teljes komplexumának kutatására, részletekbe menő mélységig történően már csak azért sem, mert céloknak megfelelően figyelmemet elsősorban a gépesítés szervezeti formáira kellett összpontosítanom.

A téma szövevényes volta a és cél elérése érdekében szűkítést alkalmaztam, mert a növénytermesztés gépesítésének szervezeti formáival, illetve ennek a gazdaság szervezeti felépítését érintő konzekvenciáival foglalkoztam elsősorban, de érintettem a termelés többi főágazatát is.

Abból a megfontolásból indultam ki, hogy a következő években gyors ütemben fejlődik a technika, ezen belül is elsősorban, a szántóföldi növénytermesztés műveleteinek gépesítése. Így a tudományos és termelési gyakorlat szempontjából egyaránt előtérbe kerülnek az ezzel kapcsolatos kérdések. Előre látható, hogy a termelés koncentrációja és szakosítása következtében az egész mezőgazdasági termelésben hasonló tendencia érvényesül, de ezen túl a gépesített folyamatokon belül is mélyül a munkamegosztás. A gépek egy része kiválik az általános rendeltetésű gépcsoportokból, és szervezetenként önállóan működik, s a géppark műszaki ellátásának minőségileg új követelményei jelentkeznek. Így az egész gazdaságra vonatkozóan, de kiemelten a növénytermelésben tudatosan kell kialakítani azokat a szervezeti formákat, amelyek kedveznek a fenti folyamatoknak és a gazdaság egész szervezeti felépítésében minden szervezeti egység a megfelelő helyre kerüljön.

A kitűzött céloknak megfelelően hármas megközelítést alkalmaztam, amely a következőkben vázolható tömören:

a) Tömeges — az ország valamennyi termelőszövetkezetét felölelő — adatgyűjtés, amely alkalmas, hogy a jelenlegi helyzetről általános képet nyújtson, és segítségével felmérjem a fejlődés irányát, dinamikáját, s a változás tendenciáját.

b) Speciális adatgyűjtés öt megye (Bács-Kiskun, Csongrád, Fejér, Szolnok, Tolna), összesen 602 termelészövetkezetében és 57 állami gazdaságában. Ebben a vizsgálatban elsősorban a gazdaságok technikai fejlődésének és szervezetének olyan jellemző kategóriáit vizsgáltam, amelyekre a hivatalos adatgyűjtés nem terjed ki. Emellett a vizsgált gazdaságoknál rögzítettem azokat a fontosabb termelési, méretbeli, ökonómiai adatokat is, amelyeknek a szervezettel való összefüggését a vizsgálatban elemezni kívántam.

c) Végül reprezentatív vizsgálatot folytattam 35 termelészövetkezetben és 4 állami gazdaságban annak érdekében, hogy a technikai fejlődés — ezen belül is elsősorban — a magas gépesítettség esetén és a gépesítés kedvező feltételeit biztosító nagyméretű gazdaságok viszonyai között is tájékozódhassak.

A szervezeti átalakulás tendenciái

Vizsgálataimat — mint említettem — három síkon folytattam. Első lépésként felmérést végeztem az ország összes termelészövetkezetének jelenlegi helyzetéről. Tekintve, hogy ez csak a vizsgált időszak tényadatait mutatja, s utal a fejlődés tendenciájára és dinamikájára, a terjedelem elkerülése végett ezekre itt nem térek ki.

Kiterjedt és részletes vizsgálatot folytattam 5 éven keresztül 659 gazdaságban, melynek alapján megkísérlem összefoglalni a gazdaságok belső szervezetének változásait, fejlődését, különös tekintettel a technikai fejlődés, ezen belül elsősorban a termelési rendszerek fejlődésének és a gépesítés-gépezés szervezeteinek változása, egymásra gyakorolt hatása tekintetében. A gazdaságok belső szervezetének változása a technikai fejlődés hatására.

a) Megállapítható, hogy a technikai felszereltség növekedésének és a termeléstehnológiáinak fejlődése hatására megváltoznak a gazdaságok szervezetének formái. Ez a változás a technikai színvonal növekedésének és a technológiák fejlődésének egy bizonyos mértékéig a meglévő szervezeti keretek módosulásának útján realizálódik. E szinten túl azonban a gazdaság szervezetében alapvető változásoknak kell bekövetkeznie, sőt a magas színvonalú technikai felszereltség feszítőleg hat a gazdaság és az egységek egy részének méretére, berendezkedésére, vezetési rendszerére.

b) A következő években mezőgazdasági nagyüzemeink szántóföldi növénytermelésében egyre szélesebb körű lesz a gépi technika előretörése, uralkodóvá válik a gépiertő. Kialakulnak a zárt technológiai rendszerek, és a munkafolyamatok túlnyomó része gépesített folyamattá válik, ahol a folyamatot, illetve a munkát és ennek paramétereit, a gépi technika határozza meg, s a kiszolgáló kézierő ehhez igazodik.

c) A gépi munka térhódításából, s a feszes technológiai fegyelem betartásának igényéből következik a munkafolyamatok egyidejű vagy időbelileg

korlátozott műveletekre bontásának és a kapcsolódó munkafolyamatok összekapcsolásának szükségessége. A jövőben növekszik az erő- és munkagépek teljesítménye, továbbá a munkafolyamatok komplex gépesítése miatt — elsősorban a zártechnológiai rendszerekben — általánossá válik a gépek csoportos üzemeltetése. Az együtt üzemeltetett gépcsoport és a nagyobb teljesítményű gépek csak megfelelő működési területen használhatók ki. Így vagy kilépnek a korábbi szervezeti egységek keretéből és az egész gazdaságra kiterjedő hatáskörű szervezetben üzemelnek vagy saját méretbeli követelményeikhez igazítják a gazdaság és termelőegység méreteit vagy az ágazatok számát csökkentik, esetleg egészen a monokultúráig, s ezzel növelve meg egy-egy fontos ágazat területi kiterjedését.

d) Miután a munkafolyamatok ütemét és jellegét elsősorban a gépesítés orientálja a szervezeti formáknak is alapvetően a termelési rendszerekhez és a gépüzemeltetés követelményeihez kell igazodnia. Ennek megfelelően a gépesítettség előrehaladásától függő mértékben fokozatosan meghaladottá válik a kézi és gépi erő külön-külön szervezetbe történő irányítása, ennek helyét — technológiákban előírt termelési folyamatok végrehajtásának szintjén — a gépesítés szervezete veszi át, amely — legalábbis a munkafolyamatok idejére — a gépeket kiszolgáló kézi munkaerő szervezetét is magába foglalja. Ezzel egyidejűleg fokozatosan kettéválik a termeléstecnológiáinak tervezése és végrehajtása, valamint ugyancsak elkülönül a jelenleg még sok helyen megtalálható „gépüzem” szervezete, amely elterjedt formában a gépek műszaki üzemeltetését és műszaki ellátását (karbantartás, javítás stb.) végzi. A termelési folyamatokat magába foglaló végrehajtásszintű gépesítésszervezettel párhuzamosan kialakul és működik a gépek műszaki ellátásának önálló szervezeti kerete. Természetesen a gépesített termelési folyamat, gépüzemeltetés szervezete és a műszaki ellátás szervezete között szoros szervezeti és munka kooperáció kialakítására van szükség.

e) A gépesített termelés követelményei, s a termelés racionalizálásának igényei megváltoztatják a gazdaság berendezkedését is. Koncentrálódnak az ágazatok termelő alapjai és eszközei, s gépesített termelés követelményeinek kielégítése érdekében új létesítményeket, beruházásokat kell megvalósítani (szárítók, feldolgozók, tárolók stb.).

f) A gépi technika uralkodóvá válásával a növénytermelési folyamatok elvégzésének végrehajtásszintű szervezete, lényegében a gazdaság gépesítés szervezetével lesz azonos, s ennek követelményei áttételesen kihatást gyakorolnak a gazdaság szervezeti felépítésére, kialakulnak a gépesített termelés-szervezetek, gépesített termelőegységek.

g) Az előzőekből következik, hogy ma már, de főként a „zárt technológiai rendszerek” alkalmazása esetén a gépesítés többé nem fogható fel a termelés kisegítője, segédüzemként, hanem annak folyamatosságát és az eredményességét alapvetően meghatározó tényezővé vált. A gépüzemelés

szervezeti kerete, mérete, lényegében a termelőegység, ágazat keretével méretével azonos. Azonban továbbra is segédüzemként kell kezelni a műszaki ellátást, mivel a fő feladatot végrehajtó „gépüzemelés” kiegészítője, kiszolgálója, amely elkülönülten, viszonylag önálló szervezeti keretek között működik.

A gépüzemeltetés szerepe, jelentősége a termelésben döntően megváltozott, s így a gépesítés szervezeti helyének is meg kell változni a gazdaság belső szervezetében. Az a tény, hogy a gépüzemeltetés többé nem segédüzem, nem egyszerűen elnevezés kérdése, hanem alapvető szervezeti, tartalmi változást jelent.

h) Az egyes ágazatok nagy mérete, magas álló- és forgóeszköz állománya, a fejlett, korszerű technológiák alkalmazása, s ezek folytán a magas fajlagos ráfordítások csak akkor térülnek meg, hozzák meg a várt eredményt, ha a tervezés, előkészítés és végrehajtás is a lehető legmagasabb szintű. Ez pedig nem oldható meg „mindenhez értő” vezetéssel, hanem a feladatkörök megfelelő pontos szétválasztásával, s az egyes funkciókban megfelelő felkészültségű, tárgyi tudással rendelkező, rátermett vezetők beállítása szükséges.

i) Az állattenyésztés- és tartás technológiáinak fejlődése, a termelés koncentrálása és a jövedelem igénynövekedése folytán, feltétlen indokolt ezen főágazatnak a gazdaság szervezeti keretében önálló főágazati vezetését biztosítani. Továbbá a jelentős termelési volument képviselő ágazatok élére speciális képzettségű szakvezetők beállítása szükséges. Természetesen ezen ágazatok, illetve főágazat termelését, gazdálkodását a felsőszintű vezetésben a többi ágazatokkal, illetve főágazatokkal a vállalati érdekek megfelelően koordinálni kell.

j) Az állattenyésztés- és tartás technológiáinak fejlődése, a korszerű épületkomplexumok kialakítása, maga után vonja, sőt megköveteli ezen ágazatokban is a munkafolyamatok magasszínvonalú gépesítését. Hasonlóan a növénytermelés gépesítéséhez, itt is a gépüzemeltetés a termelés szerves része, s a végrehajtás szintjén éppen úgy az állattartás-, tenyésztés üzemeltetéséhez tartozik, mint a tartással-tenyésztéssel kapcsolatos egyéb munkafolyamatok végrehajtása.

k) A műszaki ellátás önálló szervezetének kialakításában a fő tendencia ismét a centralizáltság, amelyet a korszerűen felszerelt műhely-központok determinálnak. Nagy méretek, a nagy területi kiterjedés mellett viszont meg kell szervezni a korszerű, szervíz-szerű karbantartást, a gépek parkoló helyének ésszerű kialakítását — megfelelő műszaki bázis létesítésével — és a gyorsan mozgó hibaelhárítást is. Ez utóbbinak alapvető feltétele a gépek csoportos, koncentrált üzemeltetése.

Vizsgálataim azt mutatják, hogy a műszaki fejlődés a gazdaságok hagyományos szervezetének fellazulásához, új szervezeti formák és belső tartalom kialakulásához vezet. Ezen általános folyamat a gazdaságok differenciált adottságainak megfelelően eltérő szervezeti formákat igényel, de

alapvetően a szervezet jellegét, s a gépesítés szervezeti helyét, a technológiák, termelési rendszerek fejlődése, a gépi-technikának a termelésben betöltött szerepe, s a gazdaságok egyéb objektív és szubjektív adottsága határozza meg.

A fentiekből törvényszerűen következik, hogy a technikai fejlődés, a termelési technológiák korszerűsödése, a gépesítettség és az egyes ágazatok, főágazatok termelési volumenének növekedése, s ezek egymáshoz való aránya feltétlen hatással van a felső-, közép- és alsósztintű vezetés rendszerére, hierarchiájára, a szervezeti egységek alá-fölé rendeltségére, kapcsolat rendszerére.

Megvizsgáltam 35 korszerű technológiát alkalmazó, magasszinten gépesített termelőszövetkezetet és 4 állami gazdaságot — a szervezeti forma és a termelőerők kapcsolata oldaláról, — s ennek tanúságait az alábbiakban foglalom össze:

a) A termelőerők fejlődése, a fajlagos és az összes termelési volumen növekedése, az egyes főágazatok önálló, főágazati irányítását igényli bizonyos területi méretek felett: (1500 ha szántóegység).

b) A magas fajlagos ráfordítások mellett a jövedelmező termelés-gazdálkodás érdekében indokoltnak látszik, hogy a főágazatok (ágazatok) rendelkezzenek a termeléshez szükséges összes termelő eszközök felett. Csak azok az eszközök, gépek legyenek központi, főágazattól független szervezeti keretekben irányítva, üzemeltetve, amelyek több főágazat kiszolgálását végzik és kihasználásuk egy-egy főágazatnál nem biztosítható (pl. központi szállító brigád).

c) Az egyre gyorsuló tudomány és technikai fejlődéssel való lépéstartás, s ezek gyakorlati alkalmazásának ésszerű módját megtalálni a vezetés számára nem könnyű feladat. Éppen ezért szükséges bizonyos méretek mellett a főágazatok vezetőinek segítésére törzskari szervezet létesítése, vagy az egyes ágazatok, ágazatcsoportok élére specialisták állítása.

d) A vállalati termelési cél, gazdálkodási eredmény biztosításának érdekében a főágazatok koordinálására, szakmai-elvi irányításának összefogására, termelési igazgatót, termelési elnökhelyettes, termelési osztályvezetőt vagy ennek megfelelő funkciót célszerű létesíteni, általában 5000 ha szántóegység felett.

e) A termeléshez szorosan nem kapcsolódó tevékenységek irányítását külön egységvezetőkre helyes bízni. Ezek vagy a termelés irányító legfelső szintű vezetéséhez, vagy a vállalat legfelső vezetéséhez tartoznak, a tevékenységük jellegétől és volumenétől függően. Általánosan elfogadott álláspont, hogy olyan gazdaságokban, ahol a kiegészítő és melléktevékenységek termelési volumene jelentős, ezek együttes irányítását külön elnökhelyettes, vagy hasonló vezetési szintű vezető alá utalják. Olyan gazdaságokban, ahol a fentiek termelési volumene kisebb, a közgazdasági igazgatóhelyettes vagy osztályvezető hatáskörébe tartoznak.

f) Nagy területi kiterjedésű gazdaságokban — általánosságban — egy termelőegység méretének felősi határa 4—5000 ha szántóegység. Ennél nagyobb méretű termelőegységek kialakítása még optimális fekvés, telepítés, úthálózat stb. mellett sem látszik ésszerűnek. Természetesen a méreteket az objektív adottságokon túl, jelentős szubjektív feltételek is befolyásolják. A tagolt területi fekvés, decentralizált üzemi és lakótelepülés stb. viszont ilyen vonatkozásban — bizonyos mértékig — eleve determinál. Azonban szántóföldi növénytermelés esetén a termelőegységek alsó területi határa — ha kényszerítő körülmények nincsenek — 1500—2000 ha. Ennél kisebb méret esetén a korszerű, csoportos gépüzemelés méretbeni és gazdaságos üzemeltetési követelményei nem biztosíthatók. Ezzel a termelés gazdaságosságát veszélyeztetnénk.

g) Olyan gazdaságban, amelynek kettő vagy több termelőegysége van, s ezek mérete egyenként meghaladja a 2000 ha-t, indokoltnak látszik a termeléshez szükséges géppel és eszközzel ellátni úgy, hogy ezekkel a termelőegység önállóan maga rendelkezzen. Természetesen ezt a termelés szerkezete, volumene, épületellátottsága, központtól való távolsága, út- és hírközlő viszonya stb. jelentős mértékben befolyásolja.

h) Több termelőegység esetén, ha az egységek mérete nem haladja meg a 3—3500 ha-t, indokoltnak látszik, hogy bizonyos munkafolyamatokat központosított gépcsoporttal végezzenek (pl. nagyobb szállítások, istállótrágyázás, mélyszántás, nagyobb növényvédelmi munkák). Ezek elvégzéséhez vagy állandó központi irányítású, vagy időszakosan szervezett gépcsoportot kell létrehozni.

i) Az egyes növénytermelési és állattenyésztési végrehajtásszintű szervezeti egységek (termelő egységek) az előírt technológiák alapján a termelési munkafolyamatokat maguk önállóan hajtják végre, s a felsőszintű vezetés csak ellenőrzést gyakoroljon.

j) Az ágazatok komplex gépesítésére való törekvés során gyakran felmerül a kérdés, hogy az ágazati géprendszer egyben ágazati gépesítés szervezeti egységet is alkosson, vagy a gazdaság, illetve termelőegység egységes gépesítési szervezetének része legyen.

Véleményem, illetve vizsgálataim szerint egyes ágazatok speciális gépei szervezetenként is az ágazathoz, az általános gépek pedig a főágazathoz, illetve a termelő egységhez tartoznak szervezetenként, üzemeltetésüket a fenti egységek végézzék, a technológiákban előírtak, illetve a munkák sorrendisége alapján. Vizsgálataim alapján arra jutottam, hogy kettő vagy több növénytermelési ágazatú gazdaságban nem ésszerű ágazati gépesítés szervezetet létrehozni, s ezzel az ágazatot önálló szervezeti és termelő egységgé szervezni. Ez a forma a fajlagos gépigényt igen nagy mértékben növelné (vizsgálataim alapján átlagosan az erőgépek esetén 122%-kal, munkagépeknél 97%-kal), a dolgozók foglalkoztatását (végrehajtás szintű vezetés + fizikai) igen egyenlőtlené tenné. (Ez alól a szőlő- és gyümölcsstermelés kivétel.)

k) A műszaki ellátást, kiszolgálást a gépüzemeltetéstől külön szervezeti egységbe helyes szervezni. A műszaki ellátás vezetője a főágazat vezetőjével együtt — azokkal mellérendeltségi viszonyban — a termelési igazgatóhoz, elnökhelyetteshez vagy osztályvezetőhöz tartozzon, annak beosztottjaként.

l) A gépek üzemeltetésének irányítója funkcionálisan, műszaki irányítás-ellenőrzés tekintetében, a műszaki ellátás vezetőjének is alárendeltje a műszaki kérdésekben.

m) A gépüzemeltetést viszont a kisebb üzemközbeni hibák elhárítására, a kiesett gépek üzembeállítására, gyorsan mozgó műszaki egységekkel kell felszerelni. Főként a koncentrált, csoportos gépüzemeltetések időszakában fontos ez. A hibaelhárító csoport a gépüzemelés irányítása alá tartozzék a munka sorrendjének, ütemének stb. meghatározása, ellenőrzése tekintetében.

n) Az inproduktív munkák, szállítások, utazgatások csökkentésére, halamint a gyors, operatív és pontos irányítás, szervezés, ellenőrzés biztosítása érdekében, nagy távolságok esetén szükséges több állandó parkoló, tároló velyet létesíteni. Ezeket indokolt kisebb javítások elvégzéséhez és karbantartások lebonyolításához szükséges műszaki objektumokkal, felszerelésekkel ellátni. A termelő egységeket önálló gépparkkal s ehhez szükséges javító bázissal helyes ellátni. A speciális felszerelést, képzettséget igénylő, nagyobb javításokat még több termelőegység esetén is központosítani célszerű.

Az előzőekben a gazdaságok nagyszámú, tömeges vizsgálatával, az utóbbiakat a reprezentatív kiválasztott kisebb számú gazdaságok részletes, ok-okozati összefüggéseket is feltáró, széleskörű konzultatív, ankét-szerű vizsgálatai alapján vázoltam fel. Ezek alapján kíséreltem meg összefoglalni a szervezeti formák átalakulásának általános tendenciáit és a fejlett, magasszínvonalon gépesített, korszerű technológiákat alkalmazó gazdaságok szervezeti változásainak konkrét tapasztalatait. E tendenciák, konkrét tapasztalatok azonban általános érvényűek, amelyek minden gazdaságra érvényesek. Ezeknek a gazdaság belső szervezeti formáira gyakorolt konkrét hatás-mechanizmusát azonban számos tényező befolyásolja és az adott gazdaság feltételeinek megfelelően differenciálja.

A gazdaságok szervezetének formációit befolyásoló főbb tényezők:

- területtel kapcsolatos adottságok,
- termelés szerkezete,
- telepítéssel összefüggő adottságok,
- műszaki ellátás színvonala, kiszolgálás bázisainak telepítés viszonya,
- szakmai képzettség hatása,
- vezetés színvonalának, koncepciójának hatása,
- humán tényezők hatása.

Valamennyi, előzőekben felsorolt csoportokon belül is természetszerűen több egymástól eltérő módon, gyakran ellentétesen ható faktorokról van szó. Ezeknek a szervezeti forma kialakítására gyakorolt hatását, annak súlyát,

irányát és jelentőségét mindig csak egy adott gazdaság, adott viszonyainak teljes, alapos ismeretében lehet megközelítőleg pontosan meghatározni. Egy gazdaság szervezeti formájának kialakításakor minden tényezőt figyelembe kell venni, mert a fejlődés tendenciáit csak így lehet az adott gazdaságra racionálisan adaptálni.

Összefoglalás

Nagy gazdaságaink műszaki fejlődése következtében a korábban kialakított szervezeti formák korszerűtlenné, a termelést gátló tényezővé, túlhaldottá váltak. A termelőerők fejlődésével lépést kell tartani a gazdaságok szervezetének is, létre kell hoznia, illetve meg kell teremteni a termelőerők és a gazdaságok belső szervezetének összhangját.

Vizsgálatokat folytattam a fentiekre vonatkozóan, s a témámat három síkon közelítettem meg:

— egyrészt felmérést végeztem az ország összes termelőszövetkezeteinek jelenlegi helyzetére vonatkozóan,

— másrészt 659 gazdaságban vizsgáltam a fejlődés tendenciáit 5 éven keresztül,

— harmadik lépésként reprezentatív, ankétszerű vizsgálatot végeztem 39, viszonylag korszerű gazdaságban, az ok-okozati összefüggések feltárása érdekében.

Vizsgálataimból megállapítható, hogy a

— műszaki fejlődés következtében a termelés koncentrálódik, növekednek a területi méretek,

— korábbi szervezeti formákat újakkal kell felváltani,

— megszűnik a kézi és gépi szervezet külön-külön irányítása, s helyét a gépiszervezet veszi át,

— a termelőegység mérete a gépesítés szervezet működési területével lesz azonos,

— külön szervezeti egységet alkot a műszaki ellátás,

— a vezetés felső szinten szakosodik, a végrehajtás szintjén várhatóan termelőegységre kiterjedő hatáskörű lesz, de szükséges a főágazatok vállalati szintű koordinált irányításának kialakítása,

— az ágazati géprendszerek kialakulása következtében a gépesítés szervezetét nem célszerű ágazati szervezeti formában üzemeltetni (az ágazatokhoz csak a speciális gépek tartozzanak),

— a műszaki ellátás szervezetében a centralizáltság tendenciája érvényesül, de a kisebb javítások, karbantartások elvégzésére decentralizált műhelyek telepítését és gyorsan mozgó hibaelhárítást kell szervezni.

Ezen általános érvényű tendenciákat a gazdaságok objektív és szubjektív adottságai jelentősen befolyásolják, s csak ezek tényleges ismeretében lehet kialakítani egy adott gazdaság megfelelő szervezeti formáját.